

## Filmler

## Kazan'ın "Aşk Bahçesi"

Elia Kazan, 1909 yılında İstanbul'da doğdu. Dört yaşında iken, ailesi Amerikaya göçtü. Babası halı taciriydi. Kazan, lise eğitimini kolaylıkla yaptı; William's kolejinden sonra Yale Üniversitesi dram bölümüne girdi, fakat iyi bir oyuncu olamayacağını çabuk anladı. Sahne direktör yardımcısı olarak "Group Theatre" topluluğuna katıldı, sahneye çıktı, Sinemaya önce oyuncu, sonra rejisör olarak girdi. 1957 yılında kendi adına bağımsız bir film şirketi kurdu. Strasberg ile birlikte ünlü "Aktör Stüdyo"nun da kurucularındandır. 1947 yılında "Centilmen Anlaşması" ile en iyi rejisör Oscar'ını, "Cennet Yolu" ile 1954 Cannes festivalinde "Dramatik film armağan"ını, "Rihtımlar Üzerinde" ile 1954 yılının Venedik festivali "Gümüş aslan armağanı"nı kazandı.

Elia Kazan, sinema rejisörlüğüne geçmeden önce Broadway tiyatrolarında -yine rejisör olarak- çalışıyordu. Wilder'in "The Skin of Our Teeth - Dişimizin Zarı"nı, Millerin "All My Sons - Bütün Oğullarım"ı, "Death of a Salesman - Satıcının Ölümü"nü ve Williams'ın "Cat On a Hot Tin Roof - Kızgın Damdaki Kedi" oyunlarını başarıyla sahneye koymuş, 1940-41 yıllarında iki Hollywood filminde -"City for Conquest - Galipler Şehri" ve "Blues in the Night - Gece Melodileri"- oyunculuk etmişti.

İlk filmi "A Tree Grows in Brooklyn - Bir Genç kız Yetiştiriyor"u, 1944 yılında çevirdi. Yazar Betty Smith'in aynı adlı romanından alınan bu filmin başrollerinde Dorothy McGuire, Lloyd Nolan, James Dunn, Joan Blondell ve Peggy Gardner oynamaktaydılar. Brooklyn şehrinin kenar - köşe mahallelerindeki yaşama şartlarını ve o zorluklar içinde bir kız çocuğunun, çocukluktan gençliğe geçişini, o sıralar Hollywood'da pek alışılmamış bir gerçekçilik havası içinde veren Kazan'ın öbür rejisörlerden ayrılan yanı, ince ayrıntılara da son derece dikkatle eğilidir. Fox adına çevirdiği "Bir Genç kız Yetiştiriyor"un başarısı, şirketi Kazanla ikinci bir film için daha anlaşmaya götürdü.

Kazan'ın, birincisine tabantabana zıt ikinci filmi "Sea of Grass - Yeşil Ufuklar'da (1946) bu defa western türüne el attığı görülmektedir. Konu, yine bir romandan alınmıştı ve Kazan, filmde, Spencer Tracy, Katherine

Hepburn ve Robert Walker gibi usta oyuncularla çalışmıştı. Bütün bunlara karşılık, "Yeşil Ufuklar" beklenen başarıya ulaşamadı ve Kazan, yeni bir filme başlayabilmek için tam onbir ay boş oturmak zorunda kaldı. Hollywood ile geçici bir süre için bağlarını koparıp yeniden Broadway'e dönen rejisör, bu arada güneyli bir beyaz kızla zenci bir erin aşk serüvenlerini hikâye eden hatırı sayılır derecede cesurca işlenmiş "Deep Are the Roots - Kökleri Derinlerde" adlı oyunu sahneye koydu ve ırkçıların yaygın ateşine hedef oldu. "Kökleri Derinlerde" hem güçlü bir oyundur, hem de Kazan'ın adını ustaya çikaran bir mizansenle sahneye konulmuştur. Aynı yıl Arthur Millerin, "Bütün Oğullarım" adını taşıyan ünlü toplumsal dramını sahneye koydu ve Hollywood'un ikinci çağrısıyla "Boomerang" ile sinemaya da döndü.

"Boomerang" (1947), yargıladığı bir tutuklunun suçsuzluğuna karar veren bir savcının küçük politika oyunlarına ve baskılara rağmen, yine de kendi fikrinden dönmeyişinin ve bunun savunmasını sonuna kadar götürüşünün hikâyesidir. Başrollerinde Dana Andrews ve Jane Wyatt oynamaktadırlar. "Filmin bütününe, konunun gerektirdiği bir gerçekçilik hakimdir."

Böylece Kazan, Broadway sahnelerinde "Kökleri Derinlerde" oyunuyla adımını attığı kavgacı plâformda "Boomerang"la bir sağlam adım daha atmış, üçüncü ve daha ciddi" adımı olan "Gentlemen's Agreement - Centilmen Anlaşması" (1948) ile de gözüpek bir rejisör olduğunu ortaya koymuştur. "Centilmen Anlaşması-, -beyaz perde için yepyeni bir toplumsal konuyu işlemektedir." Bu, yahudi düşmanlığıdır. Konu, Laura Habson'un bir "best-seller" romanından alınmıştır. Bu filmde gazetesine yazacağı makaleler için doküman toplayan ve kendisine yahudi süsü veren bir gazetecinin (Gregory Peck), görünüşte ırkçı olmayan bir toplumda karşılaştığı durumlarla yahudi aleyhtarlığı, oldukça açık ve acı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Kazan'ın 1949 yılında çevirdiği "Pinky - Kara Damga" da eleştirmeci tutumunu sürdürdüğü filmlerinden biridir. "Centilmen Anlaşması" ile yahudi aleyhtarlığını neşterleyen rejisör, "Kara Damga'da ise, Amerikadaki siyah - beyaz çekişmesinin içyüzüne eğilmektedir. 1949 yılları, Hollywood'un bu tür toplumsal problemleri işleyen



N. Wood "Aşk Bahçesi"nde  
Dengesin kurban

filmlere yapım listelerinde genişçe yer verdiği ve tarafsız görünme politikasını güttüğü yıllardır. "Kara Damga", yalnızca suyun yüzünde gelişip büyüyen, köksüz olmaktan kesinlikle öteye gitmemiş bir film olarak Kazan'ın filmsg rafisinde yerini almaktadır.

## Fırtınalı yıllar

1947 yılının son ayları, Amerikada yeni bir politikacı tipinin ortaya çıktığı ve politikasıyla yığınları ardından sürüklediği, etkisi altında bıraktığı günler olarak her zaman hatırlanacaktır. Bu yeni tip politikacı, McCarthy; politikası da önüne geleni komünistlikle suçlamaktır. McCarthy'ye göre kızıklar, Amerikada, toplumu etkileyecek ne kadar subaşı varsa hepsini tutmuşlardır ve hükümeti devirme amaçlarına ulaşabilme yolunda her türlü vasıtayı kullanmaktadırlar. Senatoda kendisine hatırı sayılır derecede taraftar toplayan McCarthy, derhal bir "Amerikan Aleyhtarı Çalışmaları Araştırma Komisyonu" kurdu ve birçok kurumlarının arasında Hollywood'u da listesine geçirmiştir. Bu komisyonun Hollywood ile ilgili amacı, sinemada hükümeti zor kullanarak devirme propagandasını bu lup çıkarmak ve sinema başkentindeki komünist tehlikesini sona erdirmektir.

Kazan da bu komisyon karşısında sorguya çekilenlerin arasındadır. Kendisini hiç sıkıntıya sokmamış, komisi-

## SİNEMA

yonun istediği bütün bilgileri vermiş ve Hollywood'da adını derhal "temizler listesinin başına geçirtmiştir. 1950 yılında çevirdiği "Panic in the Street - Caniler Sokağı", o yılların "(korku, umutsuzluk veya vicdan azabı ile dolu, karamsar amerikan filmlerinin çoğalan örneklerindedir. Kazan, filmde aşağılık haydutları çarpıştırıyor, olay o kadar stilize bir New Orleans'da geçiyordu ki, ortalarda tek bir zenci bile görülmüyordu."

Yeniden gözde olabilmek ve eski başarılarını yenileyebilmek için Kazan, ünlü yazarların gölgesine sığınmak gereğini duydı. İyi oyuncuların kurulu bir ekip - Vivien Leigh, Marlon Brando, Kim Hunter ve Kari Malden- ve iyi bir yazarın - Tennessee Williams -ürünü olan "A Streetcar Named Desire - ihtiras Tranvayı" (1952) ile, Steinbeckin senaryosunu yazdığı, Brando, Anthony Quinn ve Jean Peters'in başrollerinde oynadıkları "Viva Zapata" hep bu gereklilikten doğma.film-lerdir. Her iki film de, gerçekten Kazan'ın seyirci gözünde sarsılmış itibarını yeni baştan yükseltmiş ve adını "iyi rejisör"e çıkartmıştır.

"ihtiras Tranvayı", gerçekten de yapı ve anlatım gücü olarak usta işi bir filmdir ve asıl gücünü, en az Kazan kadar, Leigh, Brando, Hunter, Malden ve yazar Williams'dan da almaktadır.

"Viva Zapata"ya gelince, bu seyirci yönünden oyalayıcı bir filmdir. Ama hem Steinbeck, hem de Kazan, tarihî gerçekleri tersyüz etmişler, ortaya ihtilâlcî Zapatayı anlatan bir film yerine, düpedüz bir western filmi koymuşlardır. Kazan bu konudaki açıklamasında filmini ve Steinbeck'i şöyle savunmaktadır: "Zapata hakkında bizi en çok çeken yön, tek bir dramatik davranış olmuştur: "Zafer anında Zapatanın iktidara sırt çevirmesi... Ordusuyla başkente girdiğinde diktatör olabildi. Bunun yerine, açıklama gerekliliğini bile duymadan köyüne döndü. İktidarı reddeden bu davranışı, hikayemizin düğüm noktası ve Zapata karakterinin anahtarı oldu."

Bu açıklamaya bir tarihçi de, "Zapatanın Mexico Cityden çekilmesi hakkındaki" Kazan'ın açıklaması çok gülünçtür" diyerek karşı çıkmakta, asıl tarihi gerçekleri açıklamaktadır:

Zapata halka karşı asla böyle bir ihanette bulunmadı. Etrafını kuşatan güçlü ordular arasında sıkışıp kalmıştı. Kendisinden on kat daha üstündüler. Son defa sarayı terkettiğinde Mexico

City'yi top sesleri inim inim inletiyordu."

Yanımlar dizisi

Filmin bir başka özelliği de, Zapatanın seyirciye cahil ve dar düşünceli biri olarak tanıtılmasıdır. Oysa Zapata, toprak reformu ile milli birlik programının bizzat yazar olarak tarihe geçmiştir. Anthony Quinn'in oynadığı Zapatanın kardeşi ise, gerçekte hiç de filmdeki gibi sarhoş ve yarı hayvan bir meksikalı değildir.

"On the Waterfront - Rıhtımlar Üzerinde"de (1954), Kazan'ın, başlangıç yıllarının tersine, gerçeklere sırt çevirdiğinin en elle tutulur delilidir. Filmde hiç bir açıklama yoktur. Alışıl gelmiş "iyi adam - kötü adam ve genç kız" hikâyesi, sözde toplumsal bir problem de birinci plâna çıkartılarak, anlatılmak tadır. "Filmin başında, anlatılan kötü hikâyenin çok eskilere ait olduğu yazılmakta, oysa senaryo Malcolm Johnson'ın Pulitzer Armağanı alan dokümanter makalesine dayanmaktadır. Üstelik film, konunun geçtiği yerde çekilmiştir. Filmin başındaki açıklamaya, rağmen, sansürün epeyi güçlükler çıkardığı bilinmektedir: İşçileri, kendilerini avucu içine alan gangsterlerle savaşa zorlayan lider sansürce beğenilmediğinden, bu iş, bir katolik rahibinin omuzlarına, yüklenmiştir. Böylece film her ne kadar inandırıcı olmaktan çıkmışsa da, Kazan, Papanın âferinini kazanmıştır."

"East of Eden - Cennet Yolu"nda (1955) Habil - Kabil hikâyesi, Freud'vârî bir yorumlamayla günümüz toplumuna aktarılmıştır. İncildeki orijinal hikâyede, Kabil ilk kardeş kaatil olarak ne derece nefrete lâyık şekilde an-

latılmışsa, filmde bu oluş, tam tersine, o kadar sevimli gösterilmiştir.

Williams'ın doğrudan doğruya sinema için düzenlediği bir senaryo ile Kazan, en başarılı filmi "Baby Doll - Taş Bebek'i (1956) yaptı. Film, güneyli bir toprak ağasının gerileyişini ele almaktadır. Bu filmden sonra şematik bir film olan "A Face in the Crowd - Kalabalıkta Bir Yüz" de (1957) faşist demagojisini yığınların aptallığıyla açıkladı. "Taş Bebek'ten sonraki filmler, Kazan'ın gerileme filmleri olarak filmografisinde yerlerini aldılar.

Kurallar ve insanlar

"Splendor in the Grass - Aşk Bahçesi", tiyatro yazarı William İnge ile Kazan ikilisinin ürünüdür. Kazan, lik defa İnge ile birlikte çalışmaktadır. Tek ortak yanları, ikisinin de Broadway'den gelmiş olmalarıdır ki, "Aşk Bahçesi"nde büyük çelişmelere giden yolları bu ortak yan engellemiştir.

Kazan ve İnge, filmlerine konu olarak 1920'lerin Amerikasını almışlardır. O yılların toplumsal dengesizliğini, bu dengesizliğin yığınlar üzerindeki yıkıcı etkisini hikâyenin kahramanlarındaki örneklemelerde vermektedirler. İşin bu yanını önemsemeseler, bu nokta üzerinde durmasalar, "Aşk Bahçesi" aptalca düzenlenmiş bir amerikan Leylâ ile Mecnunu olmaktan pek ileriye gidemezdi.

Kazan ve İnge, "Aşk Bahçesi"nde bu dengesizlikten toplumu ve bozulan düzeni sorumlu tutmaktadırlar. Tabii bu sorumlu tutuş, gözüpeklik içinde yapılmamakta, daha sulandırılmış şekliyle, ailelere ve kalıplaşmış, dokunulmazlığa götürülmüş kurallara dayanmaktadır. İnsancıl bir tutumdan uzak, bütünyle maddeci-ve çökmüş ahlâk kurallarına bağlı aileler, çocuklarının kendileriyle olan ilişkilerinde günün gerçekleri ötesinde karşıkarşıya gelmekte ve çelişme ile anlaşmazlık olağan bir hale gelmektedir. Analar kızlarının, babalar oğullarının kendi idelerine uygun, kendi isteklerine göre yetişmelerini istemekte ve gelecekteki yolun çizimini çocuklara bırakmak yerine, kendileri yüklenmektedirler. Çatışma buradan gelmekte ve kötü "son" bir yerden sonra "olağan son" olarak kişilerin karşısına çıkmaktadır.

